

ÅRBOK FOR VALDRES 2018

Margit Sandemo

Skriftstyrar
Ivar Aars

Tidsskrift for
Valdres Historielag
95. årgang

Hedalsmålet i endring

Svein Lie

Denne artikkelen handler om Hedalsmål, dvs. dialekten i Hedalen i Valdres. Det blir gjort greie for den tradisjonelle dialekten, og det blir drøfta i hvilken målføregruppe dialekten hører til. Så blir det gjort greie for en liten undersøkelse blant unge (elever) og voksne, der det viser seg at de voksne stort sett bruker tradisjonell dialekt, men at de unge i stor grad har lagt den gamle dialekten til side og velger ord og ordformer som kommer utenfra.

1 Innledning

Dialektene er i endring. Det gjelder nok mange steder, og det gjelder også Østlandet – med Valdres. Flere undersøkelser av talemålet her viser at talemålet hos de yngre endrer seg – i retning bort en tradisjonell dialekt mot noe som dels blir kalt oslomål eller bare et bytalemål e.l. (Mer om dette seinere). Dette gjelder ikke bare dialektene nær Oslo, men også innover på Østlandet, både på flatbygdene og oppover i de store dalene.

Min bakgrunn er fra Hedalen, jeg har lenge hatt lyst til å se om talemålet også der er i endring, og derfor gjorde jeg en liten undersøkelse av talemålet hos noen elever i grunnskolen der i 2016 for å se om dialekten fortsatt var i god stand, eller ikke. Jeg kommer tilbake til undersøkelsen, men først noen ord om dialekten.

2 Tradisjonelt hedalsmål

Hedalen ligger i Sør-Aurdal kommune lengst sør i Valdres. Kommunen har ca. 3000 innbyggere, og folketallet har gått langsomt tilbake i seinere år. Hedalen er ei fjellbygd, 400–600 m.o.h., og innbyggertallet er nå ca. 750. Bygda har gammel bosetning, med de eldste gardene trolig fra ca. år 500 e.Kr. Det viser seg bl.a. i at noen av de eldste gardene i bygda har usammen-satte naturnavn, som Berg, Li, Bakke, Grøv, By o.a. Noe seinere ble grannebygda Begnadalen bosatt. Der har de eldste og største gardene navn på –rud, som jo er en yngre navnetype: Grimsrud, Tollefsrud, Piltingsrud, Haugsrud o.a. (Sørli 1958). Hedalen har ei stavkirke, bygd 1163.

Den gamle leia for ferdsel fra Ringerike til Nord-Valdres gikk over Hedalen og fjellet nordover (Sørli 1943). Sambandet sørover har nok vært sterkere enn for resten av Valdres, for Hedalen og Begnadalen fikk et talemål som likner mer på flatbygdemål enn på valdresmål ellers. I hoveddalføret går det derfor et skarpt dialektskille mellom Bagn (i nord) og Begnadalen (i sør), dvs. mellom Fønhus og Garthus. Fra Bagn og nordover (nordvestover) har en det som er mest kjent som valdresmål, mens Begnadalen og Hedalen (og delvis Nes i Ådal) har en dialekt som er nokså annerledes.

Valdresmålet, dvs. fra Bagn og

nordover, hører til det som er kalt midlandsmål eller fjellbygdemål, sammen med dialektene i Gudbrandsdalen, Hallingdal, Numedal og Øvre Telemark. I tradisjonelt valdresmål heter det dermed *e*, *ikkje*, *bjødn*, *bygdé*, *hestadn* (*hestatn*), *jentudn* (*jentutn*) osv., mens det i Hedalen og Begnadalen tradisjonelt heter *je*, *itte*, *bjønn*, *bygda*, *hesta*, *jent'n*.

Dialekten i Hedalen har det vi kaller jamvekt, som en skal vente, altså med kløyvd infinitiv: *vara*, *tala*, *baka*, *selja*, *såvå*, *kåmmå*, men *kaste*, presens: *ta*, men *kaster*, og i visse substantiver; *dagar*, men *hester*. Vi finner også gamle kortstava svake substantiver på *-a/-å* i hankjønn: *haga*, *hana*, *neva*, *måsa*, *bråtå*, og med *-ul/-o* i hunkjønn: *viku*, *stuggu*, *suLú*, *lyu*, *fLugu*, *boso*, *hoso*.¹

Substantiver har i bestemt form flertall hankjønn *-a*, som flatbygdemål fra Oslo og nordover. I hunkjønn har bl.a. Ringerike endinga *-(e)ne*: *sagene*, *bygd'ne*, *jent'ne*, men i Hedalen (og Begnadalen og Nes i Ådal) er endinga tradisjonelt *-(e)n*, altså ei staving kortere, som i dialektene lenger øst (Land, Hadeland (delvis), Toten): *sagen*, *bygd'n*, *jent'n*.

I presens av sterke verb følger hedalsmålet dialektene lenger øst og valdresmål ved å ha former uten ending og med omlyd, dvs. *kjem*, *søv*, mot *kommer*, *sover* i ringeriksmål. (Grensa skal gå eller ha gått et sted mellom de øvre og de ytre delene av Ådalen).

Et særegent trekk i dialekten er at sterke partisipper viser rester av vokalharmonier, med *-i* etter *i*: *skrivi*, *bitti*, og ellers (trang) *-e*: *fønne*, *børe*, *skøre*. (Dette fins også i dialektene i

Hallingdal og Gudbrandsdalen og delvis i Land, men ikke i valdresmål ellers).

Hedalsmål har ordformer som *kvit*, *kvass*. Lenger sør, i ringeriksmål, har en uttale med *v* /*vi:t*/, /*vass*/. Spørreord har former med *h*: *hå*, *håkken*, *håssen*, *håffør*. I flatbygdemål er *g* vanligvis blitt til *j* etter *r* og tjukk *l* (her skrevet *L*): *berj*, *ælj*, men hedalsmål har *g*.

Et syntaktisk trekk er at hedalsmål kan ha såkalt V3-leddstilling, dvs. spørresetninger med finitt verb på tredje plass i setningen, som i *Hå du si?* (= Hva sier du?) (Lie 1992: 66). Dette finner vi også i flatbygdene rundt Mjøsa og i noen midlandsmål, bl.a. valdresmål, men ikke i midtøstlandsk (ellers).

Den tradisjonelle dialekten er grundig beskrevet i Sørli (1943).

3 Dialektområde

Til hvilket målføreområde hører så hedalsmålet? Den tradisjonelle dialekten hører i alle fall ikke til midlandsk eller fjellbygdemål (dvs. dialektene i Gudbrandsdalen, (det meste av) Valdres, Hallingdal, Numedal og Øvre Telemark). Resten av det østlandske området, dels kalt flatbygdemål og dels østlandsk, er av dialektologer tradisjonelt inndelt i fire: østerdalsmål, opplandsk, midtøstlandsk og vikværsk (slik bl.a. Beito 1974, Lie 1990: 101, Skjekkeland 1997: 210). Det som her kalles opplandsk, er i disse framstillingene dialektene i Vestoppland (Toten, Land, Hadeland), på Hedmarken og i Solør-Odalen. Og til midtøstlandsk regnes vanligvis først og fremst romeriksmål, ringeriksmål og dialektene i og rundt Oslo.

I noen nyere framstillinger er østerdalsmål ikke med som eget underområde, og Helleland & Papazian (2005) har ei tredeling slik: nordøstlandsk (opplandsk), midtøstlandsk med Oslo, sørøstlandsk (vikværsk). Samme inndeling finner vi i Mæhlum & Røyneland (2012: 54), likeså Sandøy (2015) (men med termen vikværsk istf. sørøstlandsk).²

Hedalsmål hører med til østlandsk eller flatbygdemål, og de fleste som har såpass detaljerte framstillinger at de har svar på om dialekten hører til midtøstlandsk eller nordøstlandsk, sier at dialekten i Hedalen (og Begnadalen og Nes i Ådal) er midtøstlandsk, bl.a. Øverby (1974), Beito (1974), Lie (1990:102), Hanssen (2010: 140), Helleland & Papazian (2005) og Mæhlum & Røyneland (2012, kart nr. 1). Venås (1990) sier også eksplisitt at i Begnadalen og Hedalen er det «ein midtaustlandsk måltype, ringeriksmål». En som avviker fra dette, er Sandøy (2015), som regner tradisjonelt hedalsmål til nordøstlandsk.

Hvor en skal plassere en dialekt, avhenger av hvilke kriterier en bruker. For Sandøy er det som skiller nordøstlandsk og midtøstlandsk, presens av sterke verb, med *kjem* o.l. i nord og *kommer* i midtøstlandsk. Hedalsmål har *kjem*, *søv* osv. og havner dermed i nordøstlandsk hos Sandøy. Kriteriene i andre framstillinger er ikke alltid eksplisitte, men de fleste nevner flere momenter som skiller de to områdene. Mæhlum & Røyneland (2012: 54) nevner bl.a. preteritum av verb som *kaste*, der nordøstlandsk stort sett har *kaste*, mens Hedalen og ringeriksmål har *kasta* (men Romerike har tra-

disjonelt *kaste*). Beito (1974) nevner også at opplandsmål oftest har levende dativ. Dette kriteriet er nok ikke så klart i dag, men i størstedelen av det opplandske området fins det fortsatt levende dativ, men ikke i midtøstlandsk.³ Kolsrud (1974: 68) og Mæhlum & Røyneland (2012: 56) nevner at opplandsmål (nordøstlandsk) har senkning av *a* > *æ* i ord som *mann* > *mænn* o.l.), og de har spor av palataluttale av *nn* og *ll*.⁴ Det finnes ikke i hedalsmål.

4 En liten undersøkelse

Jeg gjorde høsten 2016 en liten undersøkelse om bruk av dialekt i Hedalen. Jeg hadde tenkt å ha både en spørreskjemaundersøkelse og opptak av elever i samtale med hverandre og/eller med meg. Men det lot seg ikke gjøre, så undersøkelsen baserer seg på hva elever og foresatte svarte på spørsmål i et spørreskjema.⁵

Hedalen skole var behjelpelig med å dele ut spørreskjemaet til noen elever i alderen 13–15 år, i alt 12. De fikk også med seg skjemaet heim, slik at foreldre eller foresatte kunne svare, og jeg fikk derfor svar også fra 12 voksne, de fleste i alderen 40–56 år. Av de voksne var tre det jeg kaller innflyttere, for de var mer enn 20 år da de flytta til Hedalen, og de har av og til mindre tradisjonelt hedalsmål enn de andre. Resten har bodd i Hedalen mer eller mindre hele livet.

Av elevene hadde de fleste bodd i Hedalen i alle fall siden de var fem år. En hadde flytta inn da han/hun var seks år, og en hadde flytta inn uten å oppgi når. Men det er ikke noen klar tendens til at disse to har noe anner-

ledes språk enn de som er født i bygda.

Bare én elev hadde begge foreldrene fra Hedalen. Alle de andre hadde én forelder utenfra, men ingen hadde to.

Av de tolv elevene var to gutter og resten jenter. Det er for lite til å si noe statistisk signifikant om kjønnsforskjeller, men det ser ikke ut til at guttene skiller seg fra jentene når det gjelder valg av former.

Både elevene og de voksne fikk et skjema med setninger med ett ord understreka, og de skulle krysse av for hvilken variant de brukte til vanlig, slik:

- Det er itte sant
- Det er ikke sant

I noen tilfeller ble uttalen angitt i parentes, som ved *hvem* [vemm] og *jeg* [jæi]. Noen ganger i det følgende er hele eksempelsetningen tatt med i parentes.

Antall informanter er her ganske lite, så det er ingen stor undersøkelse. Men det viser noen tendenser likevel, og spesielt ved sammenlikning mellom svarene fra elever og de voksne.

5 Resultatene i detalj

Og hva sier så svarene? De fleste voksne svarer omtrent slik vi skulle vente, dvs. at de stort sett krysser for de tradisjonelle formene, men det gjør ikke elevene, iallfall ikke flertallet. Et par sentrale ord som er typiske for tradisjonelt hedalsmål, men også mye av flatbygdene ellers på Østlandet, er *je* og *itte*. Men de fleste elevene foretrekker *jeg* [jæi] og *ikke*. Flertallet av elevene bruker også *dere*, men noen

også *dekka*. Derimot er forma *de* (De får stige på) (2. person flertall) lite brukt av elevene. Pronomenet *ho* holder seg godt hos elevene, men noen få velger *hu* og noen *hun*. Også hos de voksne er det mest *ho*, nesten alle om vi tar bort innflytterne. Derimot er det variasjon i 3. person flertall. Elevene fordeler seg nokså likt på *de* [di], *dem* og *dom*, både som subjekt (Dom er på fjellet) og objekt (Har du sett dom?). Hos de eldre er *dei* og *dom* brukt like mye som subjekt, mens *dom* står sterkere enn *dei* som objekt. Men her er det ellers slik at *dom* ikke bare er ei ny innlånt form, for det har vært sagt slik før i søre del av Hedalen (Sørli 1943).

Et ord som *nokkon* står sterkt hos de voksne, og også noen elever bruker det, men de fleste velger *noen*. Også *håkken* blir brukt av noen elever, men *hvem* [vemm] dominerer. Men også av de voksne er det et flertall som bruker *hvem*, så her har det nok skjedd en endring over tid. Derimot står *hå* fortsatt sterkt hos de voksne (Hå synes du?), men et klart flertall av elevene foretrekker *hva*.

Også ved verb spriker det. De voksne bruker alle fortsatt *søv* og *kjem*, men flertallet av elevene oppgir at de sier *sover* og *kommer*. I partisipp er det enda mer sprik. Den tradisjonelle partisippforma til verbet *kåmma* er *kømme* (Ola har kømme), og det sier de fleste voksne. Elevene bruker helst *kommi*, men også *kommet*. Enda mer sprik blir det ved *finne* – den tradisjonelle forma der er *fønne* (Vi har fønne hytta), og et par voksne velger det, men enda flere har *fønni*. Også hos elevene spriker det, men flertallet

sier *finni*, og noen få krysser av for *funnet*. Forma *finni* kommer utenfra, især fra oslomålet, og det er jo verdt å merke seg at det først og fremst er østkantvarianten *finni* som blir importert her.

Infinitiven *være* heter tradisjonelt *vara* på hedalsmål. Og det velger nesten alle voksne. Og noen elever bruker fortsatt det, men *være* er det aller vanligste blant dem. Noen bruker også *væra*. Infinitiv på -a er her det vanlige for dette jamveksordet i dialekten. For *måke* (inf.) er tradisjonelt mål *måkå*, og det sier fortsatt de fleste voksne, men elevene foretrekker å *måke*. Kløyvd infinitiv ser altså ut til å være på vei ut.

Også i svake substantiver skiller østlandsk tradisjonelt gjerne mellom langstava og kortstava former. De gamle kortstava viderefører helst akkusativformen, slik at en har former som *hana* og *viku*. Dette gjelder også hedalsmål, og de voksne foretrekker formene *viku*, *stuggu*, mens elevene helst har *uke*, *stue*. Og nesten alle elevene krysser av for *nese*, mens de voksne foretrekker *nasa* eller *nåså*.⁶ De voksne har også fortsatt klart flertall for *huggu*, mens flertallet av elevene velger enten *hode* eller *hue*.

Vi kan i dialekten spore jamvekt også i flertallsbøying av substantiver, for det heter tradisjonelt *hester* (langstava), men *dagar* (kortstava). Bortsett fra et par innflyttere har de voksne her *dagar*, mens bare et par av elevene har det som foretrukket form – de fleste bruker *dager*.

I bestemt form flertall av substantiver i hankjønn har ending på -a vært det vanlige: *hesta*, *bakka* osv. Det har

også vært det vanlige ellers på flatbygdene på Østlandet fra Oslo og nordover. Og det sier alle voksne i undersøkelsen vår, unntatt to innflyttere, men elevene deler seg omtrent likt mellom *bakka* og *bakkene*.⁷

Et ord som *kvit*, med kv-uttale, er vanlig over det meste av landet, unntatt Sør-Østlandet, og det sier nesten alle voksne i Hedalen, ser det ut til. Men bare halvparten av elevene gjør det, resten velger *hvit* [vit]. Og mens så å si alle de voksne sier *heim*, velger halvparten av elevene *hjem*. Og mens de fleste voksne sier *fekk*, sier de fleste elevene *fikk*.

Hedalsmålet har flere ord med ø enn det som er vanlig i norsk. Men dette gjelder først og fremst nordbygda, mens Søre Hedalen i flere av disse orda har hatt uttalen å. Og i materialet her fordeler de voksne seg omtrent likt på *øss* og *oss*, og likeså mellom *trøll* og *troll*. Formene med ø forekommer også hos elevene, men de aller fleste har *oss* og *troll*. Og i Vassfaret har det vært *bjønn*, og noen elever mener også det, men de fleste krysser av for *bjørn*.

6 Resultatene oppsummert

Om vi skal oppsummere, så kan en jo trygt si allment at hedalsmålet ikke er helt som det var. Allerede foreldregenerasjonen har enkelte ordformer som ikke var vanlige for 50-60 år siden (slik jeg kjente dem i barndommen), men ikke mange. Men hos elevene er dette annerledes. Noen få elever holder på det gamle, men de fleste har ordformer som er lånt utenfra, og typisk er det at de fleste sier *jeg* [jæi] og *ikke*.

Hos de unge er altså mye lånt utenfra. Språklig sett er det her nok to kilder. Dels er det oslomål, helst i en folkelig versjon, som er normgiver. Mange av de nye ordformene hos de unge svarer til et østlandsk folkelig bytalemål, som vi finner bl.a. i Oslo. Vi ser f.eks. at *finni* (av å *finne*) er den vanligste formen av dette partisippet hos dem. Det er ikke bokmål, så her det helst talemålspåvirkning. Det samme kan en si om det at enkelte unge bytter ut *ho* med *hu* og *kømme* med *kommi*. Men vi ser også påvirkning fra skriftspråksnormen eller et slags normaltalemål, og det ser vi av at ikke så få elever krysser av for *kommet*, *hode*, *være* og *hun*.

Det er for små tall til at det gir mening å lage statistikk for de enkelte formene. Men om en slår formene sammen og ser på hvor mange dialektformer som blir brukt hos hhv. elevene og de voksne, blir forskjellen tydelig. Jeg har først sett på eksemplene der bare to former er satt opp mot hverandre, som *itte/ikke*, og den ene er tradisjonell dialekt og den andre ikke er det (tabell 1). Mer omfattende tabeller finner en i vedleggene til sist i artikkelen.

	Voksne	Elever
Dialektformer	197	107
Andre former	85	232

Tabell 1: Dialektformer eller ikke, alle informanter

Vi ser at de voksne foretrekker dialektformene, mens elevene for en stor del velger dem bort.⁸

Enda større blir forskjellen om vi tar bort tre voksne som er innflyttere (i voksenalder) (tabell 2).

	Voksne unnt. innfl.	Elever
Dialektformer	182	107
Andre former	76	232

Tabell 2: Dialektformer eller ikke, alle informanter unntatt innflyttere

I noen tilfeller er flere former satt opp mot hverandre, som i *ho/hu/hun*. *Ho* er dialektformen, *hun* er bokmålsform eller normalisert tale, mens *hu* kan kalles midtøstlandsk bytalemål (tabell 3).

	Voksne	Elever
Dialektformer	63	35
Østl. bytalemål	27	52
Bokmål	13	50

Tabell 3: Dialektformer, bytalemål eller bokmål, alle informanter

Tendensen er den samme, men litt mindre markert. Vi ser at de voksne har et visst innslag av østlandsk bytalemål, men lite av bokmålsformer. Elevene derimot har et ganske stort innslag av bokmålsformer, men har her også en del dialektformer.

Og tilsvarende om vi tar ut tre voksne innflyttere (tabell 4):

	Voksne unnt. innfl.	Elever
Dialektformer	60	35
Østl. bytalemål	27	52
Bokmål	13	50

Tabell 4: Dialektformer, bytalemål eller bokmål, alle unntatt innflyttere

Da er innslaget fra bokmål nesten borte, og østlandsk bytalemål er mindre markert. Dette skulle også vise at de voksne som er født og oppvokst i Hedalen, bruker flere dialektformer enn innflytterne.

Tendensen er den samme, men litt mindre markert. Vi ser at de voksne har et visst innslag av østlandsk bytalemål, men nesten ingen bokmålsformer. Elevene derimot har et ganske stort innslag av bokmålsformer, men har her også en del dialektformer.

Om vi igjen ser på elevene, så ser vi av tabellene at dialektformene er i klart mindretall. Nå kunne en kanskje her spørre seg hvor mange som snakker dialekt. Avisa *Valdres* (ved Helge Gudheim) gjorde i 1998 en undersøkelse av hvordan det stod til med bruken av dialekt hos de unge i Valdres, og for Hedalen var svaret at bare 27 % av elevene på skolen der sa at de brukte dialekt, mens 58 kryssa av for bokmål (Vikør1999: 36). (Det tredje alternativet var da andre dialekter). Slik er det ikke spurt her, men vi ser at de tradisjonelle formene er i mindretall. Nå kunne en her også gå ned til individnivå og spørre om det er noen som konsekvent krysser av for dialektformene. Det er det nok ikke, men de tre som krysser av for *itte* (to av dem riktignok både *itte* og *ikke*), har gjennomgående tradisjonelle dialektformer, om enn ikke 100 %. Og med en viss rett kan en si at de tre (av tolv) har tradisjonelt hedalsmål. De andre har både dialektformer og nyere former i ulike blandinger.

Vi ser altså her at den tradisjonelle dialekten ikke lenger står så sterkt hos de unge i Hedalen. Dels er det et folkelig sørøstlandsk bytalemål som trenger inn, og dels, men i mindre grad, er det bokmålet eller et østlandsk standardtalemål som er påvirkningskraft.

Omtrent det samme er påvist flere steder på Østlandet. Også andre flat-

bygdemål går i samme retning, som det er påvist for Romerike (Skolseg 1999), Hadeland (Skramstad 1999), Toten (Aas 2006), Hedmarken (Holland 2001), vikkværs (Stausland Johnsen (2015) og Hønefoss (Hilton 2010). Også midlandsmål har vært undersøkt, bl.a. valdresmål (Kvåle 1999a, 1999b), likeså dialekten i Nes i Hallingdal (Thoengen 1994, 1999), Numedal (Papazian 1997, 1999) og Gudbrandsdalen (Rudi 1999, 2007).

Flere nevner at det endringene i dialektene først og fremst går i retning av, er det folkelige oslomålet, men at også vestkantdialekten påvirker (Skramstad 1999) og oppfattes som normsettende (Hilton 2010). Det er også ulikt i hvor stor grad dialekten endrer seg. Papazian (1997, 1999) regner numedalsmålet som døende i sin tradisjonelle form, og også Nes i Hallingdal er under press, slik at mange unge snakker et tilnærma østlandsk bymål. Rudi (1999, 2007) har sammenlikna situasjonen i Hallingdal og Gudbrandsdalen og finner at tradisjonell dialekt står sterkere i Gudbrandsdalen.

Vi ser altså at tendensene hos de unge i Hedalen er de samme som i mange andre dialekter på Østlandet. Og vi ser at også her er det et folkelig østlandsk bymål som ser ut til å påvirke mest, men vi ser også enkelte former som hører til et standardtalemål.

Det har her vært mest snakk om språket hos de unge (elevene). Men undersøkelsen forteller oss også noe om de voksne (foreldregenerasjonen), og hovedresultatet er at det tradisjonelle hedalsmålet holder seg ganske godt i denne aldersgruppa. Vi ser bl.a.

at alle disse krysser av for verbformene *kjem* og *søv*. Det er derfor naturlig å si at dialekten ikke har flytta seg fra et målføreområde til et annet, men fortsatt hører til det målføreområdet de fleste har plassert den før, nemlig i midtøstlandsk. Det er nok rett at dialekten er en overgangsdialekt, især mellom nordøstlandsk (opplandsk) og midtøstlandsk, i en viss grad også mot midlandsk (valdresmål), men likheten mot sør, mot ringeriksmål og dermed midtøstlandsk, er nok fortsatt sterkest. Men vi ser også, når vi ser på talemålet hos de unge, at dialekten er i endring.

7 Hvorfor endring?

Vi ser altså at mens dialekten holder seg bra i voksgenerasjonen, står den langt svakere hos elevene. Årsakene til det er nok stort sett de samme som vi ser ellers mange steder på Østlandet.

Mæhlum & Røynealand (2012: 131) nevner regionalisering som en viktig faktor som forårsaker endring av dialekter. Det innebærer at dialektene innafor et område eller en region blir mer like hverandre, oftest da slik at de tar etter dialekten i en dominerende by i regionen. Og om vi ser på Østlandet, er jo Oslo en slik dominerende by. Dialektene på Østlandet tilpasser seg altså oslomål, først gjaldt det områdene nærmest byen, men seinere også områder lenger unna, bl.a. nordover på Østlandet.

En annen faktor som Mæhlum & Røynealand også nevner, er det de kaller standardisering. Det er påvirkning fra et standardmål, skriftlig og/eller muntlig, i vårt tilfelle fra et standardtalemål slik vi kan høre det i radio og tv, men også fra skriftspråket bokmål.

I min undersøkelse har vi sett at nye former som kommer inn i dialekten hos de unge, oftest er det jeg har kalt et østlandsk bytalemål og som i stor grad samsvarer med østkantramålet i Oslo. I det tilfellet kan vi snakke om regionalisering. Men noen av de nye formene ser ut til å komme fra bokmål eller standardtalemålet.

En tredje faktor, som er nevnt bl.a. av Vikør (1999: 41) og Sandøy (2015: 162), er flytting. Folk flytter mer enn tidligere, og mange som flytter til mindre steder på Østlandet, kommer fra Oslo-området eller fra et annet større sted på Østlandet og kan påvirke språket på stedet de kommer til, ikke minst på et lite sted med få innbyggere. Papazian (1999) sier om sin undersøkelse av numedalsmålet at talemålet til foreldrene var viktig for hva slags talemål barna kom til å få. I min undersøkelse var det bare én elev som hadde begge foreldre fra Hedalen, mens alle de andre hadde en fra Hedalen og en innflytter. Siden omtrent alle i så måte var i samme situasjon, kan en ikke se om det hadde noen betydning om foreldrene var fra Hedalen eller ikke. En annen sak er det at når så mange av foreldrene ikke var fra Hedalen, kan det ha ført til større endring av språket hos elevene enn hvis alle hadde begge foreldre fra bygda, men det kan en ikke sikkert vite.

8 Konklusjon

En liten undersøkelse av språket hos noen elever i Hedalen i Valdres og deres foresatte viser at:

- De voksne (foresatte) har i stor grad beholdt det tradisjonelle hedalsmålet.

- Elevene (13-15 år gamle) har i stor grad nyere ord- og bøyingsformer, men har også noe igjen av den tradisjonelle dialekten.
- De nye formene som elevene har tatt i bruk, kommer i hovedsak fra et østlandsk bytalemål, i mindre grad fra et standardtalemål eller bokmål.

Bibliografi

- Beito, Olav T. 1974. *Målføre og normalmål*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hanssen, Eskil. 2010. *Dialekter i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Helleland, Botolv & Eric Papazian. 2005. *Norsk talemål*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Hilton, Nanna Haug. 2010. *Regional Dialect Levelling and Language Standards*. PhD thesis, University of York.
- Holland, Ann Kjersti. 2001. *Hedmarksdialekten i dag. En undersøkelse av språk og språklige motiv hos 12 ungdommer fra bygd og by på Hedmarken*. Hovedoppgave Universitetet i Tromsø.
- Kolsrud, Sigurd. 1974. *Nynorsken i sine målføre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvåle, Karen Marie. 1999a. *Eit målføre i uføre : talemålsendring i Valdres*. Hovedoppgave Universitetet i Oslo.
- Kvåle, Karen Marie. 1999b. *»De è 'lji gøtt veta ko dai saia» : talemålsendring i Valdres*. Oslo: Valdreslaget i Oslo.
- Lie, Svein. 1990. *Indre Østlandet*. I: *Den store dialektboka*, red. Ernst Håkon Jahr, 101-117. Oslo: Novus.
- Lie, Svein. 1992. *Ka du sei? Maal og Minne*, s. 62-77.
- Mæhlum, Brit & Unn Røynealand. 2012. *Det norske dialektlandskapet : innføring i studiet av dialekter*. Oslo: Cappelen Dam Akademisk.
- Papazian, Eric. 1997. *Dialektød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal*. *Maal og Minne*, 161-190.

- Papazian, Eric. 1999. *Dialektød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal*. I: *Austlandsmål i endring*, red. Turid Kleiva mfl., 49-61. Oslo: Samlaget.
- Rudi, Nina Berge. 1999. *Skilnader i bruken av den heimlege dialekta i Hallingdal og Gudbrandsdalen*. I: *Austlandsmål i endring*, red. Turid Kleiva mfl., 74-84. Oslo: Samlaget.
- Rudi, Nina Berge. 2007. *Språkvariasjonar i to dalføre : ei sosiolingvistisk granskning av talemålet blant 18-20-åringar i Hallingdal og Gudbrandsdalen*. Hovedoppgave Universitetet i Oslo.
- Sandøy, Helge. 2015. *Austlandsk etter 1800*. I: *Talemål etter 1800*, red. Helge Sandøy, 159-179. Oslo: Novus.
- Skjekkeland, Martin. 1997. *Dei norske dialektane*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, Martin. 2005. *Dialektar i Noreg*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skolseg, Ellen. 1999. *Romeriksdialektas levevilkår i skuggen av Oslo*. I: *Austlandsmål i endring*, red. Turid Kleiva mfl., 129-139. Oslo: Samlaget.
- Skramstad, Tone. 1999. *Oslocirkumferensen og språklig regionalisering. En metodetriangulert undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hadeland*. Hovedoppgave Universitetet i Oslo.
- Skulerud, Olai. 1927. *Utsyn over målføret i Adal (Ringerike)*. I: *Festskrift til Hjalmar Falk 30. desember 1927 - fra elever, venner og kolleger*, 369-458. Oslo: Aschehoug.
- Stausland Johnsen, Sverre. 2015. *Språkendringar langs Oslofjorden*, I: *Talemål etter 1800*, red. Helge Sandøy, 125-158. Oslo: Novus.
- Sørli, Mikjel. 1943. *Hedalsmålet*. Bergen: John Griegs forlag.
- Sørli, Mikjel. 1958. *Den eldste busetnaden i Sør-Aurdal*. *Tidsskrift for Valdres Historielag*, 8: 44-48.

Thoengen, Vigdis. 1994. *Hallingmål eller bokmål? En talemålsundersøkelse blant skolebarn i Nes i Hallingdal*. Hovedoppgave Universitetet i Oslo.

Thoengen, Vigdis. 1999. Kvar går målet i Hallingdal? I: *Austlandsmål i endring*, red. Turid Kleiva mfl., 62–73. Oslo: Samlaget.

Venås, Kjell. 1990. Fjell-Noreg. I: *Den store dialektboka*, red. Ernst Håkon Jahr, 45–61. Oslo: Novus.

Vikør, Lars S. 1999. Austlandsmål i endring. I: *Austlandsmål i endring*, red. Turid Kleiva mfl., 13–48. Oslo: Samlaget.

Øverby, Joleik. 1974. Målføra på indre Austlandet. Ei innføring. I: *Austlandsmål*, red. Ola Skogstad, 9–25. Oslo: Samlaget.

Aas, Eldrid Hågård. 2006. *Med totenmålet inn i et nytt tusenår*. Zürich: Universitetet i Zürich.

Notar

¹ L = tjukk l.

² Grensene for disse områdene varierer noe. Helleland & Papazian (2005) tar Sør-Gudbrandsdalen med i nordøstlandsk, altså ikke i midlandsk, slik det ellers er vanlig å gjøre. Sandøy (2015: 160) har ei inndeling som gjelder dialektene ca. år 1900, og han regner med nordøstlandsk opp i Gudbrandsdalen iallfall opp til og med Ringeby, likeså tar han her med Øvre Romerike. I ei annen inndeling, som skal gjelde ca. år 2000, er Hadeland kommet med i midtøstlandsk, mens deler av Romerike fortsatt har nordøstlandsk dialekt. Det som angår Hedalen, blir tatt opp i hovedteksten her.

³ En undersøkelse jeg gjorde i Språkspalta på facebook 2017, bekrefter dette. Jf. www.sveinlie.no/dativ.pdf.

⁴ Sandøy (2015: 167) nevner med henvis-

ning til Helleland & Papazian (2005) at sterke verb i presens i Ådalen og Hedalen har gått over fra enstavingsformer (*kjem*) til tostavingsformer (*kommer*), og at dialektene dermed har gått over fra å høre til opplandsk til midtøstlandsk. Nå finner ikke jeg en slik påstand hos Helleland & Papazian, og det er fortsatt slik at de voksne (foreldregenerasjonen) i Hedalen har beholdt enstavingsformene (*kjem*). En annen sak er at det her blir litt uheldig å snakke om Ådalen uten å spesifisere, for den ytre delen har også tradisjonelt hatt tostavingsformer (*kommer*), mens den øvre delen, Nes, har hatt enstavingsform (*kjem*) (Skulerud 1927).

⁵ En mulig innvending mot metoden her er at rapportert språkbruk ikke nødvendigvis er faktisk språkbruk. Jeg fester likevel litt til opplysningene på spørreskjemaene. Flere andre og større undersøkelser er gjort på samme måte, f.eks. Kvåle (1999a). Papazian (1999) har både spørreskjema og intervju, men resultatene han nevner, baserer seg på spørreskjemaene. Rudi (2007) har også begge deler, men sier: «Den rapporterte språkbruken (i spørreskjemaet) og den faktiske språkbruken (i intervjuet) samsvarte heilt hjå dei seks informantane mine frå Hallingdal og Gudbrandsdalen.» Spørreskjema var den eneste måten jeg kunne gjøre denne undersøkelsen på, men jeg ser ingen grunn til å tvile på at det som kommer fram der, i det store og hele viser den faktiske språkbruken.

⁶ Begge former forekommer tradisjonelt, med *nasa* i nordbygda og *nåså* i sør.

⁷ Også i hunkjønn bestemt form flertall varierer østlandsk, og som nevnt går skillet mellom endinga *-ene* og *-en* tradisjonelt mellom ringeriksmål og hedalsmål. Eksempelet i skjemaet hadde ordet *bygd'ne/bygd'n* (1 bygd'ne/bygd'n her er det fint å bu). Her deler elevene

seg på begge former, mens de voksne overraskende nok foretrekker bygd'ne. Men et par informanter har retta til *bygda*, og det viser at det kan ha vært misforståelser med hva som er ment, så jeg har ikke tatt dette med ellers i omtalen og i tallmaterialet.

⁸ Summen for de voksne og elevene er ikke identiske, for det var tillatt å krysse av for begge (flere) alternativer, og det har elevene gjort oftere enn de voksne.

VEDLEGG 1

Spørreskjema for de voksne og elevene. Side tre (setningene) er den samme for begge grupper.

FOR VOKSNE

Hedalsmålet

Hedalsmålet er kanskje ikke lenger som det var en gang. Men hvordan er det egentlig i dag? Det er dette jeg ville få greie på ved å lage dette spørreskjemaet og få dere til å svare.

Det er først noen spørsmål om hvem dere er og den språklige bakgrunnen. Etter det kommer spørsmåla om hva slags ord og ordformer dere bruker i tale-språket.

Vennligst kryss av (sett X) på den åpne plassen der det stemmer for deg

- A. Er du mann _____ eller kvinne _____?
- B. Har du bodd i Hedalen siden barndommen _____, eller har du flytta hit seinere _____? Og hvis du flytta hit, hvor gammel var du da _____?
- C. Er du oppvokst nord i bygda _____ eller sør i bygda _____?
(Nord i bygda betyr her nord for Hedalen skole, og sør i bygda betyr sørafor. Om du er oppvokst i nærheten av skolen, kan du sette kryss i begge.)

Alder? _____

- Setningene fins i to (eller flere) alternativer. Sett et merke til høyre for det alternativet som er mest naturlig for deg når du snakker, omtrent slik:
 - Det er bjønn i Vassfaret ✓
- Og det er det ordet som er understreka, som er det viktige her, og som du skal krysse av for. Tenk da på det du sier når du snakker vanlig, ikke hvordan ordet skrives.
- Noen ganger, der det er forskjell på skrift og uttale, er uttalen markert ekstra i parentes, f.eks.: hvit (vit).

Hedalsmålet

Hedalsmålet er kanskje ikke lenger som det var en gang. Men hvordan er det egentlig i dag? Det er dette jeg ville få greie på ved å lage dette spørreskjemaet og få dere til å svare. Jeg tenker da først og fremst på dere elever, men jeg skulle også gjerne få skjema fra foreldre (eller andre foresatte). Så det er fint om dere clever tar med det andre skjemaet heim og spør om noen voksne der vil delta.

Det er først noen spørsmål om hvem dere er og den språklige bakgrunnen. Etter det kommer spørsmål om hva slags ord og ordformer dere bruker i tale-språket.

Vennligst kryss av (sett X) på den åpne plassen der det stemmer for deg

- D. Er du gutt _____ eller jente _____?
- E. Har du bodd i Hedalen siden du var fem (5) år _____, eller har du flytta hit seinere _____? Og hvis du flytta hit etter du ble fem år, hvor gammel var du da _____?
- F. Er du oppvokst nord i bygda _____ eller sør i bygda _____?
(Nord i bygda betyr her nord for Hedalen skole, og sør i bygda betyr sørafor. Om du er oppvokst i nærheten av skolen, kan du sette kryss i begge.)
- G. Er begge _____, den ene _____ eller ingen av foreldrene _____ fra Hedalen?

Alder? _____

- Setningene fins i to (eller flere) alternativer. Sett et merke til høgre for det alternativet som er mest naturlig for deg når du snakker, omtrent slik:
 - Det er bjønn i Vassfaret ✓
- Og det er det ordet som er understreka, som er det viktige her, og som du skal krysse av for. Tenk da på det du sier når du snakker vanlig, ikke hvordan ordet skrives.
- Om du bruker begge (alle) alternativer omtrent like mye, kan du sette kryss ved begge (alle). Om du bruker et alternativ som ikke er oppgitt her, så skriv da det ved sida.
- Noen ganger, der det er forskjell på skrift og uttale, er uttalen markert ekstra i parentes, f.eks.: hvit (vit).
- Om du vil legge til noen ord om talemålet ditt eller hvordan du og kameratene dine snakker, så er det fint. Skriv da nederst eller på et nytt ark.

1. Det er bjønn i Vassfaret
Det er bjørn i Vassfaret
2. Askeladden møtte trollet
Askeladden møtte trollet
3. Det er to kalver i bingen
Det er to kælver i bingen
4. Bilen er kvit
Bilen er hvit (vit)
5. Det er itte sant
Det er ikke sant
6. Gå heim!
Gå hjem!
7. Je er her
Jeg (jæi) er her
8. Vil du bli med meg (me)?
Vil du bli med meg (mæi)?
9. Vi må vaske oss
Vi må vaske øss
10. De får stige på
Dere får stige på
11. Han skal passe på dere
Han skal passe på dekk
12. Dej er på fjellet
De (di) er på fjellet
Dem er på fjellet
Dom er på fjellet
13. Har du sett dej?
Har du sett de?
Har du sett dem?
Har du sett dom?
14. Ta nå bøkene dekkas og gå
Ta nå bøkene deres og gå
15. Nokkon må ha gjort det
Noen må ha gjort det
16. Hvem (vemm) liker du best?
Håkken liker du best?
17. Hå synes du?
Hva synes du?
18. Vi må måkå snø
Vi må måke snø
19. Nå må du vara snill!
Nå må du væra snill!
Nå må du være snill!
20. Du kan ligge her
Du kan liggi her
21. Han søv nå
Han sover nå
22. Vi kommer snart
Vi kjem snart
23. Han fikk gaver
Han fekk gaver
24. Vi har finni hytta
Vi har fønni hytta
Vi har fønne hytta
Vi har funnet hytta
25. Ola har kømme
Ola har komme
Ola har kommi
Ola har kommet
26. Det går nok ei viku
Det går nok ei uke
27. Mette er i stua
Mette er i stuggua
28. Han har vondt i hodet
Han har vondt i huet
Han har vondt i huggu
29. Ho er her
Hun er her
Hu er her
30. Per har lang nasa
Per har lang nåså
Per har lang nesc
31. Her er alle bakka bratte
Her er alle bakkene bratte
32. I bygd'ne her er det fint å bu
I bygd'n her er det fint å bu
33. Det er mange dager til jul
Det er mange dagar til jul

Takk for at du var med på dette!

Helsing Svein Lie
svein.lie@online.no

VEDLEGG 2

Valg mellom to former (tradisjonell og nyere)

	Elever		Voksne (unntatt 3 innfl.)	
	Trad.	Nyere	Trad.	Nyere
Det er <u>bjønn</u> i Vassfaret	6		10	
Det er <u>bjørn</u> i Vassfaret		10		2
Askeladden møtte <u>trollet</u>	3		7	
Askeladden møtte <u>trollet</u>		10		5
Det er to <u>kalver</u> i bingen		11		4
Det er to <u>kælver</u> i bingen	1		8	
Bilen er <u>kvit</u>	8		9	
Bilen er <u>hvit/vit/</u>		9		3
Det er <u>itte</u> sant	3		9	
Det er <u>ikke</u> sant		12		3
Gå <u>heim!</u>	8		7	
Gå <u>hjem!</u>		8		3
Jeg er her	5		9	
Jeg <u>/jæi/</u> er her		9		3
Vil du bli med meg <u>/me/?</u>	5		9	
Vil du bli med meg <u>/mæi/?</u>		5		2
Vi må vaske <u>oss</u>		11		6
Vi må vaske <u>oss</u>	3		6	
<u>De</u> får stige på	2		4	
<u>Dere</u> får stige på		12		7
Han skal passe på <u>dere</u>		10		3
Han skal passe på <u>dekka</u>	6		9	
Ta nå bøkene <u>dekkas</u> og gå	4		8	
Ta nå bøkene <u>deres</u> og gå		10		3
<u>Nokkon</u> må ha gjort det	4		8	
<u>Noen</u> må ha gjort det		11		4
<u>Hvem</u> <u>/vemm/</u> liker du best?		11		7
<u>Håkken</u> liker du best?	4		4	
<u>Hå</u> (<u>å</u>) synes du?	4		9	
<u>Hva</u> synes du?		10		3
Vi må <u>måka</u> snø	4		9	
Vi må <u>måke</u> snø		9		3
Du kan <u>ligge</u> her		11		7
Du kan <u>liggi</u> her	1		5	
Han <u>søv</u> nå	4		9	
Han <u>sover</u> nå		10		3
Vi <u>kommer</u> snart		8		2
Vi <u>kjem</u> snart	6		10	
Han <u>fikk</u> gaver		8		2

Han <u>fekk</u> gaver	4		10	
Det går nok ei <u>vik</u>	6		9	
Det går nok ei <u>uke</u>		10		3
Mette er i <u>stua</u>		10		4
Mette er i <u>stuggua</u>	5		8	
Her er alle <u>bakka</u> bratte	7		11	
Her er alle <u>bakkene</u> bratte		7		1
Det er mange <u>dager</u> til jul		10		2
Det er mange <u>dagar</u> til jul	4	10		
	107	232	197	85
	31,60%	68,40%	69,90%	30,10%

Valg mellom tre (eller flere) former (Hm: tradisjonell dialekt, Østl: Østlandsd bytalemål, BM: Bokmål eller standardtalemål)

	Elever			Voksne (uten 3 innfl.)		
	Hm	Østl	BM	Hm	Østl	BM
Dei er på fjellet	1			4		
<u>De</u> <u>/di/</u> er på fjellet			8			4
<u>Dem</u> er på fjellet		4			2	
<u>Dom</u> er på fjellet		8			6	
Nå må du <u>vara</u> snill!	5			7		
Nå må du <u>væra</u> snill!		4			3	
Nå må du <u>være</u> snill!			7			1
Vi har <u>finni</u> hytta		10			3	
Vi har <u>fønni</u> hytta		6			7	
Vi har <u>fønne</u> hytta	3			2		
Vi har <u>funnet</u> hytta			3			0
Ola har <u>komme</u>	2			5		
Ola har <u>komme</u>	2			0		
Ola har <u>kommi</u>		7			6	
Ola har <u>kommet</u>			6			2
Han har vondt i <u>hodet</u>			6			0
Han har vondt i <u>huet</u>		3			2	
Han har vondt i <u>huggu</u>	5			8		
<u>Ho</u> er her	12			8		
<u>Hun</u> er her			4			1
<u>Hu</u> er her		4			4	
Per har lang <u>nasa</u>	3			6		
Per har lang <u>nasa</u>	2			3		
Per har lang nese	11	2				
	35	46	45	49	27	10
	25,50%	38%	36,50%	60%	27%	13%

Hm = tradisjonelt hedalsmål – Østl = østlandsd bytalemål – BM = bokmål / normalisert tale